

Spotvogel, kenmerkende zangvogel van erven, v

Toen het Amsterdamse Bos nog jong was, zat het er vol met spotvogels. En werkelijk elke boerderij had spotvogels op het erf. Valt de achteruitgang van deze Rode Lijst-soort nog te keren? Niet eenvoudig als we weten dat klimaatverandering een rol speelt, net zoals voor bonte vliegenvangers.

De spotvogel wordt tegenwoordig gerekend tot de familie van de rietzangers: *Acrocephalidae*. Samen met de zeer nauw verwante orpheusspotvogel en nog twee soorten spotvogels is hij in het geslacht *Hippolais* geplaatst. Het zijn vooral boombewonende soorten.

De spotvogel is een soort van randen, zoals je die veel in jonge bosstadia aantreft. Een bewoner van middelhoge loofhoutstruwelen, met losstaande of groepjes bomen. Omdat hij vrij hoog broedt en voedsel zoekt, is hij niet afhankelijk van een dichte ondergroei van kruiden. Gezien deze habitatkenmerken vind je de spotvogel relatief veel in agrarisch gebied, met zijn erven, bosjes, windsingels en houtwallen, vooral op vochtige, rijke grond. De soort is daarom algemener in de lage delen van Nederland, inclusief het rivierengebied, dan op de hogere zandgronden. Vlieren zijn geliefd, terwijl exoten zoals laurierkers en haagconiferen, die je veel op moderne boerenerven ziet, funest zijn voor de aanwezigheid van spotvogels.

'Gevoelig' maar stabiel

De spotvogel is in Nederland al lang geen talrijke broedvogel meer. Enkele decennia geleden was hij nog een kenmerkende soort voor pioniersituaties met jong, opschietend loofbos. De dichtheden konden er hoog zijn en spotvogels kwamen ook vrij veel in stedelijk gebied voor, zoals in het Vondelpark. Nu zit er zo hier en daar een spotvogel; veel ogenschijnlijk geschikte habitat moet het zonder spotvogels stellen. De achteruitgang wordt voor de periode 1984 - 2004 geschat op zo'n 85%. In loofbossen is de soort het sterkst achteruit gegaan, met maar liefst 95% in de periode 1960 - 2000. In agrarisch gebied zijn spotvogels minder, maar toch nog met de helft in aantal achteruit gegaan. De soort staat daarom op de Rode Lijst van 2004 in de categorie Gevoelig. De laatste tien, vijftien jaar lijken de aantallen volgens het Broedvogelmonitoringproject van SOVON te stabiliseren; wel schommelen ze van jaar tot jaar. Het aantal broedparen in Nederland wordt geschat op 17.000 - 25.000 paar. Een

schijntje ten opzichte van de Europese populatie. Die wordt geschat op maar liefst 4,7 miljoen paren, waarvan Rusland het leeuwendeel herbergt: 3,2 miljoen. Op de rietzanger na is de spotvogel de meest talrijke vertegenwoordiger van de *Acrocephalidae* in Europa. Nederland ligt niet ver van de zuidwestelijke grens van het verspreidingsgebied van de spotvogel. Ten noordoosten van Nederland wordt de spotvogel snel talrijker.

De orpheusspotvogel rukt op

In het zuidwesten van Europa, neemt de orpheusspotvogel, die een voorkeur heeft voor een warmer klimaat, het stokje over. Hij heeft kortere vleugels – vandaar de oude Nederlandse naam 'kortvleugelspotvogel' – en bezet ook een iets andere habitat dan de spotvogel. Qua structuur verschilt de habitat vooral door de aanwezigheid van lagere struwelen.

In de vorige eeuw heeft de orpheusspotvogel vanaf de jaren dertig zijn broedgebied uitgebreid naar het noorden en noordoosten.

n, verliest terrein

Tussen 1970 en 1990 verspreidde de soort zich sterk in Frankrijk en Zwitserland en is hij gaan broeden in Duitsland en België. In 1990 werd de orpheusspotvogel voor het eerst als broedvogel vastgesteld in Nederland, in Flevoland. Daarna heeft zich een zeer kleine broedpopulatie gevestigd in Brabant en Limburg. De soort lijkt te profiteren van de klimaatverandering in dit deel van Europa.

Klimaatverandering niet bijgebeend

Terwijl de orpheusspotvogel zich uitbreidt naar het noorden en noordoosten, verschuift het broedgebied van de spotvogel ook. In het zuidwesten (dus ook bij ons) brokkelt het verspreidingsgebied af, maar aan de noordoostkant, in Zweden en Finland, breidt het broedgebied zich uit. Het lijkt er sterk op dat de klimaatverandering, die bij ons resulteert in hogere temperaturen in het voorjaar, debet is aan de afname van de spotvogel. Vermoedelijk heeft hij last van hetzelfde principe van de 'mismatch' als bonte vliegenvanger, fluitier en grauwe vliegenvanger. Dit zijn soorten van bossen, die een sterke seizoenspiek kennen in de beschikbaarheid van voedsel.

Die piek verschuift door de warme voorjaren naar voren, naar de fase van de nest-

bouw en eileg in plaats van de cruciale fase van nestjongen. Cruciaal óók omdat spotvogels maar één keer broeden. Als extreem lange afstandstrekker, die overwintert in Oost-Afrika bezuiden de Sahara, lukt het de spotvogel (nog?) niet om eerder in het broedgebied aan te komen en te anticiperen op de vroegere voedselpiek. De timing van de wegtrek vindt plaats door een rigide, interne tijds klok, kenmerkend voor lange afstandstrekkers.

tact, omdat de broedgebieden ver uit elkaar lagen. Maar recent is dat dus veranderd. In de overlapzone reageren beide soorten op elkaars zang en vervagen de verschillen in zang. Dit stimuleert interspecifieke territoria en hybridisatie.

De soortvorming is dus nog niet goed uitgekristalliseerd: spotvogel en orpheusspotvogel komen elkaar 'te snel' tegen, ze zijn reproductief gezien nog steeds verenigbaar. Hybridisatie treedt vooral op als een van beide soorten in aantal ver in de minderheid is; bij gebrek aan partners van de eigen soort dus. Er vindt genetische uitwisseling plaats, wat resulteert in het optreden van kenmerken van de ene soort in de andere. In dit geval vooral in het optreden van kenmerken van de spotvogel bij de orpheusspotvogel, de expanderende soort, die in het voordeel is. Zo ontdekten onderzoekers dat orpheusspotvogels met spotvogelgenen in Bourgondië langere vleugels hebben dan normaal.

Voor het eerst overlapping van twee soorten

Verdringt de orpheusspotvogel de spotvogel? Zo boud kun je dat niet stellen, maar het is wel zo dat in de smalle overlapzone van de verspreiding van beide soorten in Noordoost-Frankrijk, België en Duitsland een interessante situatie is ontstaan. In het gebied van allopatrisch voorkomen (waar één van beide soorten voorkomt) is er niets aan de hand en zingen beide soorten soortspecifiek. Lange tijd kwamen spotvogels en orpheusspotvogels niet met elkaar in con-

Nog niet alles verloren

Ondanks de sterke achteruitgang is de spotvogel nog steeds een typische erfvogel, vooral in West- en Noord-Nederland. Het in stand houden van streekgebonden, traditionele erfbeplantingen van enige omvang is de beste manier om spotvogels te gerieven. Het belang van inheemse beplanting kan niet genoeg benadrukt worden. In exotische beplanting heeft de spotvogel niets te zoeken; die biedt geen nestgelegenheid en is arm aan insecten. ●